

A Hucul Köztársaság: történelem és emlékezet

A történelmi Magyarország felbomlása idején létrejött „kérészállamok” sorába tartozik a Hucul Köztársaság is, amely a Huculföldhöz tartozó Kőrösmező környékén állt fenn 1919 januárja és júniusa között.

Kőrösmező lakossága az 1910-es években 9000 fő fölött volt, manapság valamivel alatta.³⁵ A település a Fekete-Tisza völgyében fekszik, lenyűgöző kilátással a környező hegyekre. A közelben található a Tatár-hágó, és innen, illetve Vorohta településről érhető el a legkönnyebben a Hoverla, Kárpátalja (és a mai Ukrajna) legmagasabb hegycsúcsa. A Fekete-Tisza a 35 km-re fekvő Rahónál egyesül a Fehér-Tiszával, ahonnan a természet szeszélye szerint hol patakként csordogál, hol széles folyamban hömpölyög az Alföld irányába.

A Kárpátok karéját a 19. század végétől átszelő vasút áldásából az évszázadok óta határátkelőhelyként működő Kőrösmező is részesült. Emellett a korabeli leírás szerint „kitűnő országút is megy Kőrösmező felé”.³⁶ 1918-ban a recenzió a következő érveléssel dobta vissza az egyik iskolai tankönyv kéziratát: „Nem látható azon a képen Kőrösmezőből semmi, csak egy tutajrakodó part, tutajos ruthének. Pedig Kőrösmező igen csinos határszéli község.”³⁷

A csinos település Budapestről közvetlen vasúti kapcsolattal volt elérhető. A korabeli menetrend szerint a Keleti pályaudvarról reggel 6.40-kor induló vonat másnap hajnali 4 óra 28 perckor érkezett Kőrösmezőre.³⁸ „A határig robogó gyorsvonatainkról cammogó vicinálisokra átszállva juthatunk el tüneményes lassúsággal Lembergbe³⁹ vagy Czernowitzba,⁴⁰ ahol lehetőleg nem kapunk csatlakozást az orosz vonatokhoz.”⁴¹ A budapesti közvetlen vonatkapcsolat Kőrösmezővel 1918 decemberének első felében szakadt meg.⁴²

³⁵ Az 1910-es népszámlálás szerint 9795 lakosából anyanyelve szerint 6824 ruszin, 1484 német, 1461 magyar, a legutolsók, 2001-es népszámlálás szerint összlakosság 8043 fő, ebből magyar 809.

³⁶ Várady Gábor: Máramaros megye. In *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen*. XVIII. kötet. Budapest, M. Kir. Államny., 1900. 450.

³⁷ Bökényi Dániel: Bírálát. *Hivatalos Közlöny*, 26. (1918), 28. 622.

³⁸ Napi hírek: Változások a debreceni személyvonat menetrendjében. *Budapest*, 1918. július 20. 7.

³⁹ A történelmi Galícia központja, a mai Lviv Ukrajnában.

⁴⁰ Város a történelmi Bukovina északi részén, a mai Csernyivci/Chernivtsi Ukrajnában.

⁴¹ Pécsi Albert: Összeköttetésünk Oroszországgal. *Előre*, 1918. május 31. 1.

⁴² A vasúti forgalom korlátozása. *Pesti Hírlap*, 1918. december 6. 2.

Kik azok a huculok?

Az ukránok által lakott területek a tatárjárás következtében kerültek ki a Kijevi Rusz nagy közös keleti szláv állami keretéből. A 14. század közepétől Galíciát a Lengyel Királyság, Volhíniát pedig a Litván Nagyfejedelemség uralta, utána a lengyel–litván államközösség részét képezték. Az államközösség felosztásakor, a 18. század végén a mai ukrán területeket Oroszország, illetve a Habsburg Birodalom szerezte meg. A lengyel–litván állam fennhatósága lassította, de nem akadályozta meg az önálló ukrán (és a belarusz) nemzet kialakulását. A fordulópont a 16. század végére és a 17. század első felére tehető, amikor az ukrán lakosság egyre nehezebben kezdte viselni a nyelvileg-kulturálisan polonizálódó és vallásilag katolizálódó lengyel–litván állam nyomását, ami a kozákság későbbi történelmi aktivizálódásához vezetett. Az ukránság által lakott területek a 18. századtól kezdődően területileg egyre inkább az Orosz Birodalom belsejében találták magukat. A 19. századra, amikor Európában mindenütt előtérbe került a nemzeti gondolat és azzal egyidejűleg a nemzetállamiság eszméje, a cári birodalomban az ukrán különállás nyomai alig voltak már meg. Az ukránság másik része a 18. század vége óta a Habsburg Birodalomhoz tartozó Galíciában élt, amely régiónak központi szerepe volt a modern ukrán nemzeti identitás megszületésében. A Habsburg-politika szabadabb keretet biztosított az ukrán kultúra és nemzeti mozgalom számára, mint a cári Oroszország.⁴³

Egészen a 19. századig a középkorból hagyományozódott „ruszin” népnév és annak változatai voltak elterjedtek. Az „ukrán” etnonima a 16. században jelent meg a kozákokhoz kötődően, majd a felvilágosodás és az annak nyomán felélénkülő nemzeti mozgalmak hatására terjedt el és vált általánossá. Azokat a ruszinokat kezdték ukránoknak nevezni, akik önálló államiságban gondolkodtak. Noha a mai Ukrajna államalkotó nemzeteként és önálló nemzetiségként az ukránokat ismerik el, s azon belül pedig etnikai csoportokat különböztetnek meg, a magát ruszinnak nevező népcsoport igényt tart önálló identitása és nyelve elismerésére. Ukrajnával ellentétben a világ számos országa elismeri a ruszinokat önálló etnikumnak.⁴⁴

A ruszinok a Kárpátok térségében élnek – kárpáti ruszinok –, a mai Lengyelország, Szlovákia, Ukrajna és Románia területén, illetve diaszpórában szerte a világban. A terület – a Kárpátok térsége – földrajzi jellegéből adódóan megkülönböztetik a síkvidéki (dolisnyák) és a hegyvidéki (verhovinai) ruszinokat. A verhovinaiak néprajzi csoportjai a huculok, a lemkek és a bojkók. A lemkek lakóterülete alap-

⁴³ Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály: *A független Ukrajna: államépítés, alkotmányozás és elszüllesztett kincsek*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Kalligram, 2016. 24–29.; Павло-Роберт Марочій: *Україна: Історія її земель та народів*. Ужгород, Вид-во В. Падяка, 2012. 383–385.

⁴⁴ John-Paul Himka: The Basic Historical Identity Formations in Ukraine: A Typology. *Harvard Ukrainian Studies*, 28. (2006), 1–4. 483–500.; Василь Балушок: Як русини стали українцями (трансформація української етності в XIX–XX століттях). *Матеріали до української етнології: науковий щорічник*, (2014), 13. 52–58.

vetően a mai Lengyelország délkeleti vidéke, tőlük délebbre élnek a bojkók, és még délebbre a huculok. A mai Kárpátaljának ezt a máramarosi részét, amely átnyúlik a szomszédos Ivano-Frankivszk és Csernyivci megyékbe, nevezik Huculföldnek.⁴⁵

„Miután láttuk, hogy ruténeink már a magyar állam megalapítása után telepedtek le mai lakóhelyükre és azt a XV. és XVI. század folyamán már úgy ahogy be is népesítették, még csak azt óhajtjuk tüzetesebben bebizonyítani, amit már előbb is érintettünk, azaz honnan származtak be hozzánk a kárpátalji rutének. E kérdésre a feleletet rögtön megtaláljuk, ha egy pillantást vetünk Galícia és Bukovina és a kárpátalji ruténekre. Amint Galiciában vannak lemákok [lemkók], úgy vannak az itteni rutének között is. Hasonlóan vannak itt is ott is bojkik [bojkók], huculok, amiből, ha ruházatuk és viselkedésük már amúgy is el nem árulná, láthatjuk, hogy a 2 nép egy közös törzs hajtása”

– írta 1918-ban Szulincsa László, az ungvári görögkatolikus kántortanító-képző tanára, később a ruszin gimnázium igazgatója.⁴⁶

A kárpáti ruszinok népcsoportjai történetileg eltérő nyelvjárásokat beszélnek, de ezek a különbségek főként a mai ukrán területeken a 20. század végétől folyamatosan elhalványodóban, illetve eltűnőben vannak. A huculok térnek el a leginkább a többiektől, mégpedig abban, hogy sokszor megkülönböztetik magukat a kárpáti ruszinoktól, és inkább ukránnak vallják magukat.⁴⁷

1918 ősze a történeti Kárpátalján

1918 ősze minden szempontból rendkívüli volt: a világháború vége, az új államalakítások és a járványhelyzet, de még az évszakban szokatlanul meleg időjárás miatt is. Az I. világháború befejeztével Kelet-Közép-Európában folytatódó fegyveres konfliktusokat Winston Churchill lekezelően a „törpék háborújának” (*wars of the pygmies*) nevezte,⁴⁸ Jochen Böhlér német történész pedig „közép-európai polgárháborúként” (*Central European Civil War*) definiálta.⁴⁹

A régi rend megszűnése és az új megszületése közti rövid időszak Kárpátalja történetének eseményekben egyik leggazdagabb epizódja. A Nagy Háború minden

⁴⁵ Tomasz Figlus: Past and Present of Hutsulshchyna as the Carpathian Borderland Region. Remarks on Changes of Spatial Structures, Ethno-Cultural Specificity and Heritage. *Region and Regionalism*, 9. (2009). 143–159.

⁴⁶ Szulincsa László: *Mikor történt a Kárpátalji rutének betelepülése hazánkba?* Ungvár, Unio, 1918. 54. Szulincsa László épp ebben az évben szerezte meg többek között történelem szakos diplomáját Budapesten.

⁴⁷ Paul Robert Magocsi: The Fourth Rus': A New Reality in a New Europe. *Journal of Ukrainian Studies*, 35–36. (2010–2011). 173.

⁴⁸ Vö.: Robert Gerwarth: *The Vanquished. Why the First World War Failed to End?* New York, Farrar, Straus and Giroux, 2016. 8.

⁴⁹ Jochen Böhlér: *Civil War of Central Europe, 1918–1921. The Reconstruction of Poland.* Oxford, Oxford University Press, 2018. 60.

megnyilvánulása, a front közelsége, az orosz hadsereg betörései, a katonai alakulatok mozgása, a háború végére egyre gyakoribbá váló járványok – előbb a kolera, majd a spanyolnátha, végül a tifuszbajrány – a végletekig élezték az északkelet-magyarországi vármegyékben addig is lappangó feszültségeket, és nehezítették az amúgy is szegény lakosság helyzetét. 1919 tavaszán maga Sztepan Klocsurak, a Hucul Köztársaság elnöke is tifuszos volt.⁵⁰ Sokat rontott az egyre átláthatatlanabb állapotokon a régió politikai elitjén belüli konfliktusok sorozata, a háborús segélyezéssel való visszaélések körül kialakuló botrányok és a meggyengülő közigazgatás.⁵¹

A harctérről hol szervezetten, hol szervezetlenül, de mindenképp elkeseredve hazatérő katonák egy része a fegyverét is magával hozta. Egy Bereg megyei tanító így foglalta össze a lokális konfliktusok lényegét: „A harctéri eseményektől elkeseredett katonák nem törődnek többet semmivel, jönnek haza rendetlenül ki fegyverrel, ki anélkül és keresik azokat, akiket szenvedéseik és hozzátartozóik nyomorúsága okozóinak tartanak.”⁵² A katonák haragja elsősorban az állami tisztségviselők és a zsidó boltosok, kereskedők ellen irányult. Volt, ahol főbe lőtték a jegyzőt, családját pedig elüldözték, volt, ahol az állam képviselője szerencsésebb volt, s el tudott menekülni. A tombolás nem érintett egyformán minden települést, megfékezése mégsem volt gyors. Noha a legtöbb helyen az események maguktól lecsendesedtek, néhol éppen a rendteremtésre kiküldött csendőrök okoztak még nagyobb felfordulást, fosztogattak, és zaklatták a lakosságot. Virágzott az élelmiszer-csempészet Galíciával, illetve megjelentek az úgynevezett külföldi agitátorok.⁵³

A közvélemény alakulását a régió állami hovatartozását illetően – népszavazás híján – azokból a nyilatkozatokból, felhívásokból mérhetjük le, amelyeket az 1918 őszétől 1919 tavaszáig egyre-másra alakuló tanácsok fogalmaztak meg. Az értelmiség nagyobb része, valamint a városi lakosság zöme – Ungvár, Munkács, Beregszász magyar, zsidó, német és elmagyarosodott ruszin népessége – Magyarország kötelékében akart maradni. E városok és néhány egyéb település (például Tiszaújlak) szerveződése a magyar állam integritása mellett foglaltak állást. A régió nyugati területein, különösen Eperjes vidékén ténykedő nemzeti aktivisták többnyire a Csehszlovákiához való csatlakozást követelték. A máramarosi részen megfogalmazódott az is, hogy Kárpátját Romániához kellene csatolni. Nem kizárólagosan, de főként a régió keleti és délkeleti részén az ukrán orientáció volt a legerősebb. Ez volt Magyarország legelmaradottabb szeglete egész történelme folyamán, és itt vált ezekben a zavaros időkben a legerőtlenebbé a magyar adminisztráció. Ukrán

⁵⁰ Микола Мушинка: Взаємини Гуцульської Республіки із Західноукраїнською Народною Республікою. *Галичина*, (2019), 32. 109.

⁵¹ Cieger András: A Bereg megyei politikai elit a dualizmus időszakában. In Nagy Ferenc (szerk.): *Levéltári Évkönyv XII*. Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 1997. 221.

⁵² Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Beregszász = KTÁL), Fond 14, Beregszászi Zsupáni Hivatali iratai 1919–1926, op. 10, od. zb. 126.

⁵³ Szakál Imre: „Rend, fegyelem, összetartás, s nem lesz panasz többé a Kárpátok bércei között.” *Iratok Ruszka Krajna történetéhez (1918–1919)*. Beregszász–Ungvár, RIK-U, 2018. 41.

irányultságú tanács jött létre a szepességi Ólublón, a beregi Szolyván, a máramarosi Huszton és Kőrösmezőn is.⁵⁴

Bizonytalanság jellemezte az 1918. decemberi 25-i X. Néptörvénnyel létrehozott Ruszka Krajna autonóm terület működését is, amelynek határait nem is konkretizálták. Ez azt eredményezte, hogy egyfajta kettős közigazgatás jelent meg az északkeleti vármegyékben. Egyrészt Ruszka Krajna Munkács székhelyű kormányzósága, másrészt a négy vármegye – Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros – élén álló kormánybiztos-főispánok szintén igényt formáltak a közigazgatás működtetésére, ami ilyen módon, mintha nem lett volna elég gond, gyakran vezetett még kompetenciavitákhoz is.⁵⁵

A Hucul Köztársaság kutatásának forrásai

A központi államhatalom meggyengülése, visszahúzódása természetesen az iratképzésre is negatívan hatott: az állami hivatalok működése akadozott, sokfelé meg is szűnt. A Hucul Köztársaság történetéről kevés elsődleges forrásunk maradt fenn, az államkísérlet szerveinek tevékenységéről főként másodlagos forrásokból értesülhetünk. A Hucul Köztársasággal foglalkozó gazdag, főként ukrán nyelvű szakirodalom kivétel nélkül Sztepan Klocsurak, a hucul államkezdemény első emberének visszaemlékezéseiből, illetve dokumentarista igényű szépirodalmi művekből meríti a legtöbbet.

Bár Klocsurak visszaemlékezése⁵⁶ igen részletesen és plasztikusan mutatja be a hucul kísérlet hónapjait, mégsem osztható el a gyanú, hogy a visszaemlékezés – mint a visszaemlékezések általában – magán viseli az utólagos előrelátás torzító nyomát. Az 1978-ban megjelent memoárban az események főszereplője az 1918–1919-ben hozott döntéseire, szerepére és a megtörtént eseményekre feltételezhetően a következmények és a későbbi évtizedekben bekövetkezett történések ismeretében tekint vissza. Különösen fontos kiemelni azt, hogy 1938–1939-ben Klocsurak részt vett még egy ukrán államkísérlet, Kárpáti Ukrajna létrehozásában és működtetésében.

⁵⁴ Vidnyánszky István: Önrendelkezési elvek és Kárpátalja állami hovatartozásának kérdése (1918–1919). In Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest, Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2010. 39–44.; Paul Robert Magocsi: *With Their Backs to the Mountains: A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*. Budapest, Central European University Press, 2015. 182–184. Korabeli hangulatjelentés a különböző térségekből, amely visszatükrözi ezt a helyzetet: Szarvady Kálmán lapszerkesztő jelentése ismeretlen címzettnek a ruszin lakosság körében uralkodó hangulatról [1918 vége]. In Fedinec Csilla – Szakál Imre – Csernicskó István: *A magyarországi ruszinok és ukránok*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2020. 167–185.

⁵⁵ Szakál (2018): i. m. 40–41.

⁵⁶ Степан Ключурак: *До волі: спомини*. Нью-Йорк, Карпатський Союз, 1978.

A történeti munkák nagymértékben támaszkodnak továbbá a Hucul Köztársaság emlékeit őrző történelmi tényeket és irodalmi fikciót elegyítő (szép)irodalmi művekre is. Ilyenek mind a mai napig keletkeznek, forrásként azonban csak azok tekinthetők, amelyek szerzői kortársak voltak. Ilyenek az 1930-as években jelentek meg először nyomtatásban: az ukránok közül a kárpátaljai Vaszil Grendzsa-Donszkij elbeszéléseit,⁵⁷ valamint a volhíniai származású, 1929 és 1941 között Csehszlovákiában élő Ulasz Szamcsuk munkáját⁵⁸ és a cseh Zdeněk Matěj Kuděj⁵⁹ regényeit rendszerint megtaláljuk a témával foglalkozó tanulmányok hivatkozásai között.

Az események megismerése szempontjából nagy hatást gyakorolt Václav Malý cseh újságíró a prágai szociáldemokrata *Právo lidu* című napilap hasábjain 1937-ben közölt tényfeltáró riportsorozata.⁶⁰ A korabeli magyarországi, illetve galíciai sajtó szórványos, inkább csak hangulatokat közvetítő híreket közölt a történeésekről, a regionális sajtó pedig gyakorlatilag nem vett róluk tudomást. Ez utóbbi azért nem volt meglepő, mert például még az ungvári magyar újságok sem tudtak még az autonóm Ruszka Krajna létrehozásáról sem, a fővárosi hírek pedig csak két-három napos késéssel értek ide.

A dokumentarista irodalomban közölt információk ellenőrzésére a korszakban a történelmi Kárpátalja egyéb területein keletkezett, közvetett források lehetnek alkalmasak. Ránk maradtak a ruszinok lakta területeken legjelentősebb befolyással bíró Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye iratai,⁶¹ a Ruszka Krajnai Kormányzóság iratai,⁶² továbbá az Északkelet-Magyarországon zajló hadműveletekben részt vevő katonai alakulatok iratai.⁶³ Mivel a kőrösmezei hucul mozgalom kezdettől fogva a vajúdjó ukrán államhoz történő csatlakozás mellett foglalt állást, nem hanyagolhatók el a huculokkal legszorosabb kapcsolatot ápoló Nyugat-Ukrán Népköztársaság dokumentumai sem. Az I. világháborút követő ukrán államalkotó törekvések szétszóródott – napjainkban Ukrajnában, Lengyelországban és Olaszországban őrzött – iratanyagaiból ukrán történészek az ezredfordulón készítettek többkötetes gyűjteményt,⁶⁴ amelyből elsősorban a huculok és a galíciai ukránok közötti kapcsolatokról meríthetünk információkat.

⁵⁷ Василь Гренджа-Донський: *Назустріч волі. Збірник оповідань з часів революції 1918–19 рр. та інш.* Ужгород, Уніо, 1930.

⁵⁸ Улас Самчук: *Гори говорять!* Чернівці, Накладом авт., 1934.

⁵⁹ Zdeněk Matěj Kuděj: *Horalská republika: román z Podkarpatské Rusi.* Praha, Sfinx, 1933.

⁶⁰ Václav Malý: Huculska republika. *Právo lidu*, 25. ledna 1937. – 18. února 1937.

⁶¹ KTÁL, Fond 151, Munkácsi Görögkatolikus Püspökség iratai 1646–1948.

⁶² KTÁL, Fond 59, Ruszka Krajna kormányzóságának iratai 1918–1919.

⁶³ HM HIM Hadtörténelmi Levéltár anyagaira támaszkodik a régiót is érintően: Fogarassy László: Az ismeretlen Székely Hadosztály. Adatok Tiszántúl és Erdély hadtörténetéhez az 1918/1919. évi forradalmi időszakban a román általános támadásig. In Dankó Imre (szerk.): *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1971.* Debrecen, Déri Múzeum, 1972. 225–252.

⁶⁴ Олександр Карпенко (szerk.): *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали.* Т. 1–5. Івано-Франківськ, Лілея-НВ, 2001.

A kőrösmezei felkelés

Kőrösmezőn 1918. november 8-án alakult meg, zömében I. világháborús veteránokból a 42 főt számláló Hucul Néptanács. A Néptanács elnöke a szintén háborús veterán, a településen köztiszteletnek örvendő Sztepan Klocsurak lett.⁶⁵ Fő céljuk az volt, hogy biztosítsák a közrendet a frontról rendezetlenül hazafelé tartó katonaság túlkapásaival szemben. A településen – határállomásról lévén szó – csendőrség és katonaság is állomásozott, ezek azonban a birodalom szétesésével gyakorlatilag központi irányítás nélkül maradtak, miközben a viszonyok egyre zavarosabbá váltak.⁶⁶ A magyar sajtó sem rejtette véka alá az ebből adódó problémákat:

„A debreceni nemzeti tanács különben Kőrösmező állomáson nagyszabású intézkedéseket tesz a katonák fogadására, miután a legközelebbi napokban mintegy húszezer magyar katonára érkezik oda Ukrániából. A visszatérő magyar katonák részére Kőrösmezőn élelmezési állomást állítanak fel, a hova ma erős biztosító osztag indult el Debrecenből. Az országszerte garázdálkodó rablóbandák elleni küzdelemből, különösen pedig a keletmagyarországi vidék védelméből a legnagyobb részt Debrecen veszi ki. A debreceni karhatalmi főparancsnokság ugyanis a legtávolabbi vidékekre is küldött védőrségeket, a melyeknek munkája nagyban hozzájárult, hogy Kelet-Magyarországot megtisztították a fosztogató bandáktól.”⁶⁷

December 22-én újabb magyar katonai erőket küldtek Kőrösmezőre, ami meggyengítette a néptanács befolyását, további lépésekre sarkallva az elégedetlenkedőket.⁶⁸

A kőrösmezei tanács által megfogalmazott igények sok tekintetben egyeztek a többi ruszin tanácséval. Nyilatkozatban kérték a szociális problémák megoldását, a földosztást, illetve a ruszinok lakta vármegyék egyesítését a Galíciában élő ukránok területével. Ugyanebben a nyilatkozatban a magyar hatalom számlájára rótták fel a háború következtében elszenvedett súlyos veszteségeket, illetve az akkori és a korábbi magyar kormányzatokat is azzal a váddal illették, hogy megfosztották őket a „ruszin-ukrán” kultúra gyakorlásának és fejlesztésének lehetőségétől.⁶⁹ A nyilatkozatról a magyar sajtó is beszámolt. Eszerint a kőrösmezei „rutén népgyűlés”

„a következő követelményeket állapította meg: Azonnali béke az ország területi integritásának megsértése nélkül. Demokratikus kormány és kormányrendszer, mely alatt népünk szellemi és anyagi jólétbe juthat. Általános, egyenlő és községenkénti titkos választói jog. A választások tisztasága és befolyásolhatatlansága szigorúan biztosíttassék. Szociális és népjóléti intézmények, melyek a nép anyagi helyzetét felvirágoztassák. Tankötelesek beiskoláztatása. Általános népszövetkezetek, melyek a nép mindennemű igényét kielégítsék,

⁶⁵ Микола Вегеш: *Карпатська Україна на шляху державотворення*. Ужгород, Карпати, 2009. 110.

⁶⁶ Андрій Королько – Ярослав Павлючок: *Гуцульська Республіка 1918–1919 рр. До питання організації „сичневого зриву” і становлення української влади на Закарпатській Гуцульщині. Вісник Прикарпатського університету. Історія*, 17. (2010). 19.

⁶⁷ Debrecen tárgyalása az ukrán nemzeti tanáccsal. *Az Est*, 1918. november 10. 8.

⁶⁸ Клочурак (1978): i. m. 122.

⁶⁹ Клочурак (1978): i. m. 103–104.

s melyek a népet az uzsorások karmaiból megmentse. Igazságos földbirtokreform. Korcsmák számának apasztása, azoknak ünnep- és vasárnapokon teljes zárvatartása. Az árdrágítók ellen szigorúbb rendeletek kibocsátása. A párbér rendezése. A naptárreform megszüntetése. A görög-katolikus püspökségek függetlenítése és ezeknek külön patriarchátus alá helyezése. A közlegeltetés ügye becsületesen és a nép érdekeinek szem előtt tartásával oldassék meg. A kincstári legelők adassanak át közlegeltetés céljaira. A közigazgatás államosítása. A tisztviselők a nép anyanyelvén tudjanak beszélni. A virilizmus eltörlése. A községi képviselőtestületekbe a ruténeknek számuk arányához képest legyen meg a képviselője. Külön görög-katolikus autonómia.”⁷⁰

A magyar hatóságok részéről azonban inkább a bagatellizálás volt a jellemző. Így például a kormányzathoz közel álló, polgári radikális *Világ* igyekezett azt a látszatot kelteni, hogy nincs szó szeparatizmusról:

„A rutén nép Kőrösmezőn tartott nagygyűlésén a magyarsághoz tartozónak jelentette ki magát és síkra szállott az ország integritásának megvédéséért. A demokratikus kormánytól vannak ugyan követeléseik, de bizakodással tekintenek azok teljesítése elé. Kőrösmezőn voltak ugyan kisebb lázongások, amelyeket az Ukrajnából gyalogosan hazatérő katonaság vezetett, de remény van arra, hogy rövidesen helyreáll a rend egész Máramarosmegyében.”⁷¹

Vagy pedig a történeteket nem helyi felkelésként, hanem a határon átkelő ukránok garázdálkodásaként állították be.

„Lehet, hogy vannak egyes szerepelni vágyó emberek, akik a mostani időket akarják fölhasználni arra, hogy személyi érdekeiket kielégítve fölizzgatták a derék rutén népet, sőt vannak egyes falvak és vidékek, amelyekben bizonyos elégedetlenkedés és forrongás észlelhető, de nagyjában egész kétségtelenül megállapítható, hogy a magyarországi ruténség nem akar elszakadni a magyar államtól. Kőrösmezőről jött hírek arról is szóltak, hogy az itteni ruténség föllázadt, ez a hír azonban nem felel meg a valóságnak. Az történt mindössze – és innen keletkezett ez az álhír – hogy az itt átvonuló idegen katonaság fosztogatott, rombolt s a csöcselék, mint mindenhol, itt is segített neki ebben.”⁷²

Másutt:

„Debrecenből táviratozza tudósítónk: Kőrösmező környékéről mind több panasz érkezik az ottani állapotokról. [...] Szili Ede százados legutóbb közölte táviratilag, hogy az ukránok Felsővisón kiraboltak egy vonatot, a melyen ötszáz ember volt. Vad kegyetlenséggel támadták meg az utazókat, és az utasok közül úgy a katonákat, mint a polgári egyéneket teljesen kifosztották. Aki a legkisebb ellenállást tanúsította, azt bántalmazták.”⁷³

1919 januárjában a csehszlovák és a román hadsereg is előrenyomult az új demarkációs vonalakig, így a hónap folyamán északról Ungvár és délről Máramarossziget

⁷⁰ Ruthének, tótok. *Az Újság*, 1918. november 10. 4.

⁷¹ A szerbek és csehek térfoglalása. *Világ*, 1918. november 10. 7.

⁷² A rutének ragaszkodnak Magyarországhoz. *Köztársasági Újság*, 1918. december 11. 2.

⁷³ Hírek: Az ukránok garázdálkodása Máramarosban. *Az Est*, 1918. november 17. 6.

is idegen megszállás alá került.⁷⁴ A helyzetet kihasználva a Hucul Néptanács az ortodox karácsony idején, január 7–8-án felkelést szervezett a Kőrösmezőn állomásozó magyar helyőrség ellen, s a fegyveres összecsapást követően mindkét oldalon maradtak sebesültek.⁷⁵ A szervezők között ott voltak az ügy mindenkori hangadói – Klocsurak, a Klimpus testvérek, Dmitro Nyimcsuk, Mikola Szabagyuk és mások. A felkelés egészen sajátos körülmények között zajlott le. Január 6-án este a kőrösmezei férfiak az ortodox szenteste alkalmából szokás szerint kántálni indultak, s az örömhírt vivőkhöz egyre többen csatlakoztak olyanok, akik a frontokról hazahozott fegyvereiket sem felejtették otthon. A tradíció leple alatt összeálló fegyveres csapat a következő napokban ellenőrzése alá vonta a települést.⁷⁶

Végül a kőrösmezei kántálás eredményeként kikiáltották a Hucul Köztársaságot.⁷⁷ A korabeli magyar sajtótudósításokban felbukkant a köztársaság kifejezés, a galíciai ukrán sajtóban azonban nem sikerült ennek nyomára bukkanni, mindössze „magyarországi ukránokról”, illetve „kőrösmezeiekről” cikkeztek. Helyi újság ebben az időszakban nem jelent meg. A „köztársaságra” visszaemlékezésében Klocsurak azt a magyarázatot adja, hogy a néptanács legidősebb tagja, Ivan Maruszyak ötlete volt az önálló államalakulat, tekintettel arra, hogy Magyarországhoz nem akartak tartozni, a szomszédos Galíciában formálódó Nyugat-Ukrán Népköztársasághoz meg egyelőre nem volt módjuk csatlakozni.⁷⁸ A királyságot a megszokott magyar államrend elleni tiltakozás kizárta, így adott volt a galíciai ukránok köztársasági mintája.

A kántáláshoz hasonlóan a történet másik legendaszerű eleme maga a helyszín. Klocsurak visszaemlékezéseiben többször is megemlítette, hogy a Hucul Néptanács a kőrösmezei moziban ülésezett. Az, hogy a mozi pontosan hol volt, s valóban filmszínház volt-e eredetileg, nem derül ki a forrásokból, és a kőrösmezei lakosok emlékezete sem őrizte meg. Valószínű, hogy az 1915-től a településen állomásozó katonák rendelkezésére bocsátott épületről lehetett szó, amit – az I. világháború alatt nem egyedi módon – filmvetítésre is használt az osztrák–magyar hadsereg. Megtévesztő lehet, ezért leírjuk, hogy az az épület, amit a kőrösmezeiek moziként ismernek, csak a szovjet időkben lett erre a célra átalakítva, korábban zsinagóga volt. 2019-ben az akkorra rendkívül elhanyagolt épületnek új tulajdonost és funkciót kerestek.⁷⁹ A köztársaság kikiáltása pedig a szájhagyomány – elmesélik például a szállóvendégeknek⁸⁰ – és a városi könyvtár ismeretterjesztő

⁷⁴ Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest, Jaffa, 2018. 336–353.

⁷⁵ Ключурак (1978): i. m. 128.

⁷⁶ Мушинка (2019): i. m. 106.

⁷⁷ Мушинка (2019): i. m. 107.

⁷⁸ Ключурак (1978): i. m. 134.

⁷⁹ Az épület fotóját lásd: [Ясіня — Вікіпедія \(wikipedia.org\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Ясіня)

⁸⁰ Kiss Noémi: Csernovic. *Magyar Lettre Internationale*, (2005), 58. 39.

blogja szerint is a mai Edelweiss Szálló „ablaka alatt” történt.⁸¹ Ennek épületét Budapest Szálló néven 1940-ben emelték, akkoriban üres telken,⁸² s azóta is őrzi eredeti formáját, beleértve olyan belsőépítészeti elemeket is, mint például a fába faragott Budapest-jelképek. Ez persze nem zárja ki, hogy esetleg egykor valahol itt állt a (tábori) mozi épülete.

A hucul államkezdemény

A vidéken megjelent az ukrán katonaság is. 1918 novemberében, röviddel azután, hogy Lembergben kikiáltották a Nyugat-Ukrán Népköztársaságot, az azt irányító Ukrán Néptanács – az egyik tanácstag, Volodimir Szingalevics vezetésével – küldöttséget menesztett Budapestre. Szingalevics a következőket nyilatkozta *Az Est*-nek: „Október 19-ikén a lemergi alkotmányozó gyűlésen megalakultunk és november elsejére virradó éjjel katonailag megszállottuk Lemberg főbb pontjait és átvettük a hatalmat.” Magyarország és „Ukránia” politikai viszonyával kapcsolatban hozzátette:

„Ez a pillanat nem alkalmas arra, hogy politizáljunk. Alkotmányozó gyűlésünk természetesen kimondotta, hogy az összes ukránok által lakott területeket egyesítjük. Ez a határozat északkeleti Magyarországra is vonatkozik, a hol fél millió ukrán lakik. Persze Ungvárról és Munkácsról is szó van. Hogy az Ukrán Nemzeti Tanács, a mely a wilsoni elveket tartja szem előtt, szándékozik-e katonailag megszállni északkeleti Magyarországot, erre nem válaszolhatok, nem vagyok stratégia és ha a megszállás tényleg szándéka az Ukrán Nemzeti Tanácsnak, akkor ezt nem közlöm önökkel itt Budapestben.”⁸³

1919 januárjától a huculok fellépése megváltoztatta az eseményeket. A felkelést a Lemberg elvesztése után akkor már sztanyiszlavi székhelyű Ukrán Nemzeti Tanács által több, „nem hivatalosan” ide irányított katonai egység is segítette, amelyek januárban részt vettek Kőrösmező ellenőrzésének biztosításában és a máramarosszigeti menetben is.⁸⁴

A frissen alakult Hucul Köztársaság területét gyorsan kiterjesztették Kőrösmezőn túlra is. Gond nélkül elfoglalták a járásközpontot, Rahót és a megyeközpont Máramarosszigettől keletre fekvő Nagybecskót. Máramarossziget ellen is megindultak, ezt az akciót azonban nem koronázta siker. A Máramarosszigeten állomásozó magyar katonaság csak békés tárgyalásra kapott engedélyt, így a ruszin előrenyomulást a román hadsereg állította meg. A románokkal való összeecsapásban többen elesetek, illetve megsebesültek. A románok túszoikat ejtettek az ukrán-hucul

⁸¹ Марія Яворенко: *Слідами Гуцульської Республіки*. 7 листопада 2018.

⁸² Fotóval együtt lásd: Kőrösmezei turisztaszálló. *Magyar Építőművészet*, (1942), március. 64–65. Kőrösmező Budapest testvérvárosa volt, innen a szálló neve.

⁸³ Az Ukrán Nemzeti Tanáccsal tárgyal a Magyar Nemzeti Tanács. *Az Est*, 1918. november 15. 7.

⁸⁴ Августин Штефан: Українське військо в Закарпатті. *Віснi Комбатанта*, 3 березня 2009.

katonák soraiból.⁸⁵ Erre válaszul a Galíciába visszavonuló zászlóaljnak a helyi lakosság köréből szedtek túszoikat. Magukkal vitték például a kőrösmezei főerdőmérnököt, az egyik segédjegyzőt, a helyi állomásfőnököt és a feleségét, valamint a község római katolikus plébánosát.⁸⁶

Jól jellemzi az események kuszaságát, hogy amikor a gyenge lábakon álló Ruszka Krajna kormányzója, Stefán Ágoston – akit a magyar sajtó a két világháború között nemegyszer összetévesztett szintén politikus névrokonával⁸⁷ – igyekezett közbenjárni a túszoik kiszabadításáért, a kőrösmezeiek azt kérték a magyarországi politikusoktól: intézze el, hogy a románok cserébe engedjék szabadon az ukrán katonákat.⁸⁸ A román előrenyomulás január 19-én megállt Nagybecskénynél, a katonaságuk pedig ápriliséig nem is lépte át a demarkációs vonalat, ami Kőrösmezőtől mintegy 60 kilométerre húzódott.⁸⁹ Az eseményeket a magyar sajtó a következőképpen interpretálta:

„Azok az ukrán bandák, melyeket a románok Máramarosszigetről kivertek és a melyek röviddel azután Kőrösmezőről is eltakarodtak”, ismét megjelentek a településen „és a hozzája csatlakozott felső-rutén lakossággal együtt rémuralmat kezdett [sic!] Kőrösmezőn”, aki tud, „Kőrösmezőről és környékéről gyalog menekül Máramarossziget felé. Üldözésre a banda, csekély létszámánál fogva, nem gondol.”⁹⁰

A hucul fennhatóság, az immár többé-kevésbé megállapodott határok között, Kőrösmezőre és nagyjából egytucatnyi környékbeli településre terjedt ki. Rahó, a Tiszavölgyi járás központja, már nem volt a köztársaság része. A Hucul Köztársaság legfelsőbb irányító szerve a Néptanács maradt, amelynek 1919 januárjában létrehozott öt szekciója egyfajta végrehajtó hatalomként funkcionált, a kormányfő pedig Sztepan Klocsurak lett. A néptanács katonai és külügyi, belügyi, élelmezésügyi, gazdasági, valamint oktatási szekcióit a tagság kőrösmezei aktivistái vezették. A kérészállam falvaiban új elöljárókat és jegyzőket választottak, a túsul ejtett magyar katonákat szabadon engedték, továbbá keresték az együttműködést Észak-Máramaros zsidó és német lakosaival. Helyőrségeket hoztak létre, Kőrösmezőn Hucul Őrség alakult.⁹¹

⁸⁵ Fogarassy (1972): i. m. 236.

⁸⁶ KTÁL, Fond 59, Ruszka Krajna kormányzóságának iratai 1918–1919, op. 1, od. zb. 36.

⁸⁷ Szakál Imre: Stefán Ágoston és az első világháborút követő hatalomváltás Északkelet-Magyarországon. In Lengvári István – Pilkhoffer Mónika – Vonyó József: *Az ember helye – a hely embere. Emberközpontú történetírás – helytörténeti kutatás*. Pécs, Kronosz, 2019. 599–600.

⁸⁸ KTÁL, Fond 59, Ruszka Krajna kormányzóságának iratai 1918–1919, op. 1, od. zb. 36.

⁸⁹ Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920*. Budapest, Kossuth, 1984. 238.

⁹⁰ Ukránok garázdálkodása Kőrösmezőn. *Az Est*, 1919. február 6. 2.

⁹¹ Королько–Павлючок (2010): i. m. 24.

1. ábra: Kőrösmező, vasútállomás (1907)

Forrás: Fortepan / Magyar Földrajzi Múzeum / Erdélyi Mór cége

A viszonylagos elzártság, amely 1919 januárja és júniusa között lehetővé tette, hogy a kis köztársaság egyáltalán létezzen, ezzel együtt a mindennapokban nehézségeket is okozott. Klocsurakék a helyőrségekben és a háborús károk helyreállításában próbálták hasznosítani a falvaik munkaerejét. Helyzetüket néhány hónap alatt valamelyest sikerült stabilizálni, de a helyi lakosság gondjainak megoldására nem voltak képesek. A lakosságot leginkább sújtó problémákon, a közellátás és egészségügyi ellátás hiányán nehezen tudtak segíteni, noha Galíciából kaptak némi élelmiszert, főként gabonát és kőolajat.⁹² 1919 januárjának végén olyan hírek is felröppentek a sajtóban, miszerint Budapesten megalakult egy társaság, amely majd piacra dobja a Kőrösmezőn keresztül Magyarországra érkező ukrán kőolajat.⁹³ A röpirataikban „idegennek” és „ellenségesnek” nevezett magyar közigazgatástól nem vártak segítséget, védekezésül még a Kőrösmezőre vezető vasúti pályákat is eltorlaszolták, így csak a szerény galíciai ukrán támogatással tudták valamelyest kiegészíteni tartalékaikat.⁹⁴

1919 áprilisában előbb a román, majd a csehszlovák hadsereg is átlépte a korábbi demarkációs vonalakat, s megindította a támadást a Magyarországi Tanácsköztársaság ellen, amely időközben kiterjesztette joghatóságát a kérészetű Ruszka Krajna területére is. A később Csehszlovákiának ítélt Kárpátalja területét hamar birtokba

⁹² Ключурак (1978): i. m. 134.

⁹³ Közgazdaság: Rutén olajközpont Budapesten. *Budapesti Hírlap*, 1919. január 19. 10.

⁹⁴ Ключурак (1978): i. m. 140.

vették a bevonuló idegen csapatok. A románok június 11-én foglalták el Kőrösmezőt, ahol letartóztatták a Hucul Néptanács több tagját, köztük Sztepan Klocsurakot. Ez a Hucul Köztársaság rövid történetének végét is jelentette.⁹⁵ A román katonaság a trianoni békeszerződés aláírásáig a térségben maradt, noha a történeti Kárpátalja teljes területe, beleértve a huculok földjét is, már az 1919. szeptember 10-i saint-germaini békeszerződéssel az újonnan alakult Csehszlovák Köztársaság része lett.

A huculok eközben a hegyekben folytatták a gerillaharcot. A csehszlovák hadsereg akkor tudta pacifikálni a helyzetet, miután a román katonaság 1920 nyarán – a trianoni békeszerződés aláírása után – elhagyta a régiót.⁹⁶ Klocsurakot a románok a Máramarossziget elleni hadjárat szervezéséért bebörtönözték, és néhány hónapon át Brassóban tartották fogva. Szabadulása után még rövid ideig harcolt Galíciában a függetlenségükért küzdő ukránok oldalán a lengyelek ellen, de 1920 novemberében már a Csehszlovák Köztársaságban találjuk, ahol letette a hűségesküt az új államra, és ismételten belevetette magát a politikába.⁹⁷

Az államkezdemény exponensei

A Néptanács tagjait, csakúgy, mint egyes szekcióinak vezetőit és a különböző aktivistákat név szerint ismerjük, azonban egy róluk készült prozopográfiai elemzés igen hosszú volna. Ehelyett érdemes kiemelni a kérészállam néhány hangadóját, ezáltal ugyanis felmérhető az a politikai kör, amely az események mozgatója volt. Ha végignézzük azokat a személyeket, akik a hucul mozgalom irányításában részt vettek, akkor a hangadók között közembereket és köztisztviselőket álló értelmiségieket egyaránt találunk, akiknek nemritkán az utóélete is rendkívül érdekes.

A Klimpus testvérek – Dmitro, Vaszil és Ivan – kőrösmezei módos parasztcsaládban születtek. Dmitro mindössze népiskolát végzett, majd az apja mellett kétkezi munkásként dolgozott. 1917–18-ban az orosz és az olasz fronton szolgált. A Hucul Köztársaság Máramarossziget elleni hadjárata miatt a románok 1919-ben letartóztatták és bebörtönözték. Kiszabadulva a csehszlovák Kárpátalján is részt vett a közéletben, politikai tevékenységet is folytatva, 1938–39-ben pedig a Volsin-féle autonóm területen a paramilitáris népi-önvédelmi szervezet, a Kárpáti Szics főparancsnoka lett. A revízió után Kőrösmezőn gazdálkodott, később, a szovjet időkben üldözték.⁹⁸ Fivérei, Vaszil és Ivan hasonló pályát jártak be, de ők kevésbé

⁹⁵ Клочурак (1978): i. m. 167.

⁹⁶ Сидір Ярославин [Ісидор Сохоцький]: *Визвольна боротьба на західноукраїнських землях*. Філадельфія, Накладом гуртка прихильників, 1956. 101.

⁹⁷ Микола Мушинка: *Лицар волі: документальна повість*. Ужгород, Поличка «Карпатського краю», 1995. 35.

⁹⁸ *Климпуш Дмитро Іванович*. (Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Ф. Потушняка: Видатні закарпатці.)

váltak ismertté. Fia és unokája pedig miniszteri, valamint miniszterelnök-helyettesi pozíciót töltött be az 1991 utáni ukrainai kormányokban.

Az értelmiségi réteghez tartozott a rahói Mikola Szabagyuk, az osztrák–magyar hadsereg volt tisztje, akit a Hucul Néptanács titkárának választottak, s tagja volt a szűkebb körű, 12 tagú irányító testületnek is.⁹⁹ Bár nincsenek pontosabb adataink a köztársaság kikiáltásának ötletadójáról, Ivan (Kuzmics) Maruszjakról, de mivel a Néptanács oktatási szekcióját vezette,¹⁰⁰ így feltételezhetően szintén az értelmiség soraiból került ki.

A hucul kérekszálam központi személyisége, a körösmezei származású Sztepan Klocsurak édesapja is tagja volt a Hucul Néptanácsnak. Klocsurak módos paraszti családban született. Neve a különböző forrásokban többféleképpen előfordul: Klocsurek István, Klocsurak Sztepan, Kločurak Stefan és ezek változatai. Mivel terjedelmes életrajzában tanulmányairól csak elnagyolt adatokat lehet találni,¹⁰¹ részletesen utánanéztünk iskolázottságának. Az 1906–1907-es tanévtől volt az ungvári kir. kath. főgimnázium tanulója,¹⁰² majd az 1913–1914-es utolsó tanévre átiratkozott a máramarosszigeti kir. kath. főgimnáziumba.¹⁰³ Az utóbbi 1913–1914-es tanévre szóló értesítőjéből az derül ki, hogy „nem érett”. Jegyei közepesek voltak, egyetlen tantárgyból buktathatták meg, ami nem azonosítható.¹⁰⁴ Eredeti érettségi bizonyítványát azonban elvesztette, ezért másolatot kért¹⁰⁵ – nyilván szüksége volt rá a tisztí iskolához –, ennek alapján viszont már sikerült a nyomára jutni, hogy „javító vizsgálatra” jelentkezett a kassai főgimnáziumba, amit sikeresen letett 1914 szeptemberében.¹⁰⁶ 1915–16-ban az osztrák–magyar hadseregben az orosz és a román fronton szolgált, majd főhadnagyként szerelt le. Az 1917–1918-as tanévben Máramarosszigeten a Jogakadémia elsőéves hallgatója volt,¹⁰⁷ s ide a következő tanévben is beiratkozott.¹⁰⁸ Bár országos szinten a gimnáziumi oktatásban való részvétel és a kétéves jogakadémiai tanulmány nem számított kiemelkedő teljesítménynek,

⁹⁹ Королько–Павлючок (2010): i. m. 20.

¹⁰⁰ Королько–Павлючок (2010): i. m. 20.

¹⁰¹ Életrajza: Мушинка (1995): i. m.

¹⁰² *Az ungvári kir. kath. főgimnázium értesítője az 1906–907. iskolai évről.* Ungvár, (k. n.), 1907. 99.

¹⁰³ *A máramarosszigeti kir. kath. főgimnázium értesítője az 1913–14. tanévről.* Máramarossziget, (k. n.), 1914. 119.

¹⁰⁴ *A máramarosszigeti kir. kath....* (1914): i. m. 120–121.

¹⁰⁵ Bizonyítványmásodlatok. *Hivatalos Közlöny*, 23. (1915), 8. 134.

¹⁰⁶ *A jászóvári premontreai kanonok kassai főgimnáziumának értesítője az 1914–1915. iskolai évről.* Kassa, (k. n.), 1915. 91.

¹⁰⁷ *A máramarosszigeti református lyceum, jogakadémia, főgimnázium és internátus értesítője az 1917–918. tanévről.* Máramarossziget, (k. n.), 1918. 56.

¹⁰⁸ *A máramarosszigeti református lyceum, jogakadémia, főgimnázium és internátus értesítője az 1918–919. tanévről.* Máramarossziget, (k. n.), 1919. 32.

a ruszinok körében, akiknek 1910-ben csupán 22,7%-a tudott írni és olvasni,¹⁰⁹ Klocsurak példája mindenképpen figyelemre méltó.

A világháborúban tapasztaltak meghatározó módon befolyásolták Sztepan Klocsurak világképét. 1915-ben tanúja volt annak, ahogy az orosz cári csapatokkal együttműködő kőrösmezei lakosokat az osztrák–magyar hadsereg katonai megtorlasként – a rögtönítélő hadbírószági eljárás nyomán – nyilvánosan felakasztotta. Az orosz fronton való szolgálata során pedig volt lehetősége megismerkedni a galíciái ukránokkal, illetve azokkal az ukrán katonákkal is, akik az Orosz Birodalom hadseregében szolgáltak. Nem kétséges, hogy ezek az élmények is befolyásolták a magyar államhatalomhoz való viszonyulását, akárcsak politikai irányultságát. A csehszlovák Kárpátalján is aktívan politizált, széles körű közéleti tevékenységet fejtett ki, de emellett például 1920-tól tagja volt a Podkarpatszkiej Bank felügyelőbizottságának, s vezette a bank kőrösmezei fiókját is. Karrierjének újbóli nagy felfutása mégis az 1938–39-es időszakban következett be, amikor Klocsurak a Volosin-kormány tagja lett. Aztán 1939 márciusától Prágában élt, 1945 után pedig – már a Szovjetunióban – bebörtönözték. 1956-ban szabadult, majd a következő évben Prágában telepedett le, és ott is halt meg 1980-ban.

Az életrajzokból kiderül, hogy a kőrösmezei eseményekben szerepet játszott az értelmiség is, meghatározó volt a szereplők erős politikai elkötelezettsége, ami a következő évtizedekben sem változott meg, olyannyira, hogy kimutatható a személyi és eszmei kontinuitás az 1938–1939-es autonóm Kárpátaljával – korabeli nevén: Kárpáti Ukrajnával is.

A galíciái kapcsolat

A 20. század elején Oroszország a világ második legnagyobb kiterjedésű állama volt – az első helyet Nagy-Britannia és gyarmatbirodalma foglalta el. Az Orosz Birodalom erózióját az 1917-es forradalmak tetőzték be. 1917. március 2-án II. Miklós cár lemondott az orosz trónról, s helyét az Ideiglenes Kormány vette át,¹¹⁰ amely azonban nem tudta kezelni a válságos helyzetet, így az országban eluralkodott az anarchia. November 7-én a bolsevikok ragadták magukhoz a hatalmat.¹¹¹ Az orosz birodalom volt területeit előntő polgárháború a bolsevik diktatúra belső ellenzékét volt hivatott felszámolni,¹¹² nem kiengedni a régi birodalom határai közül az önállóságra

¹⁰⁹ Beluszky Pál: A modernizáció területi differenciái a századelő Magyarországon. In Pásztor Cecília (szerk.): „... Ahol a határ elválaszt”: Trianon és következményei a Kárpát-medencében. Balassagyarmat–Várpalota, Nógrád M. Lvt. – Szindbád Kht., 2002. 17.

¹¹⁰ Az Oroszországban akkoriban használt Julianus-naptár szerint „februári forradalom”.

¹¹¹ A Julianus-naptár szerint „októberi forradalom”.

¹¹² Vö.: Anna Geifman: *Thou Shalt Kill: Revolutionary Terrorism in Russia, 1894–1917*. Princeton, Cambridge University Press, 1993; Tony Brenton (szerk.): *Historically Inevitable? Turning Points of the Russian Revolution*. London, Profile Books, 2016.

törekvő, a birodalomból szabadulni akaró és a bolsevik hatalomátvételt el nem fogadó Belaruszt, az Észak-Kaukázusi Köztársaságot, az autonóm Szibériát, a tatár Uráli-Volgai Államot, a kazah Alas Autonómia államot, a Kubányt, a Don-vidéket, a Krímet és Ukrajnát. A függetlenségért harcoló ukránok két legfontosabb államkezdeménye az időkorszakban – a Dnyeper menti Ukrán Népköztársaság és a galíciai Nyugat-Ukrán Népköztársaság. Ezek az államtörekvések hatással voltak a történeti Kárpátaljára is.

A kijevi Ukrán Központi Tanács a pétervári események, vagyis a bolsevik hatalomátvétel következtében 1917 novemberében kikiáltotta az Ukrán Népköztársaságot, majd 1918 januárjában annak függetlenségét. A kijevi ukrán vezetés a népköztársaság létrejöttét leíró dokumentumban csupán a délnyugati orosz kormányzóságokat jelölte meg saját területeként.¹¹³ Az akkor még létező Osztrák–Magyar Monarchia ukránok lakta részeiről, mint olyanokról, amelyekre igényt formáltak volna, szót sem ejtettek, mint ahogy az 1918 áprilisában, Kijevben a központi hatalmak hadserege által az akkor már egyesített ukrán állam élére segített Pavlo Szkoropadszkij hetman¹¹⁴ sem említette őket.¹¹⁵

Az 1918. november 1-jén – a felbomló Osztrák–Magyar Monarchia északkeleti területein – kikiáltott Nyugat-Ukrán Népköztársaság ideiglenes alaptörvényében viszont már leírták, hogy az államalakulat kívánt határai kiterjednek a „volt” magyar területekre, és felsorolták a dokumentumban Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Ugocsa, Bereg, Máramaros megyéket.¹¹⁶ Ezen különösebben nem csodálkozhatunk, hiszen a galíciai és a kárpáti ruszin területek egy birodalom részét képezték. A Kárpátok két oldalán élő keleti szláv lakosság közötti kapcsolat tagadhatatlan, az 1918-as összeomlás során Északkelet-Magyarország ruszinjai közül is többen az ukrán nemzeti gondolat bölcsőjének tekintett Galícia politikai elitje felé tekintettek.

A Nyugat-Ukrán Népköztársaság területéből Galíciára északnyugati irányból az újjáéledő lengyel állam is igényt tartott, az ukránok által is lakott Bukovinát pedig a terjeszkedő Román Királyság kívánta megszerezni. Bár az osztrák–magyar hadseregben 1915-ben alapított Szics Lövészek ezredéből sikerült létrehozni az Ukrán Galíciai Hadsereget, annak többfrontos háborút kellett vívnia, így csak korlátozott lehetőségeik voltak területi igényeik érvényesítésére a Kárpátok hágóitól délnyugatra.¹¹⁷ November végére a lengyel csapatok fennhatóságuk alá vonták Lemberget, ezért a Nyugat-Ukrán Népköztársaság új központja a hucul fővároshoz jóval közelebb eső Sztanyiszlav (ma: Ivano-Frankivszk) lett.

¹¹³ (III) Універсал Української Центральної Ради.

¹¹⁴ Az ukrán kozák hagyományból eredő kifejezés eredetileg katonai vezetőt jelentett, később fejedelmek jelentésben is használták.

¹¹⁵ Закони про тимчасовий державний устрій України.

¹¹⁶ Тимчасовий основний закон про державну самостійність Західно-Української Народної Республіки. In Олександр Карпенко (ред.): *Західно-Українська Народна Республіка. 1919–1923*. Т. 2. Івано-Франківськ, Сіверсія, 2001. 5.

¹¹⁷ Szerhij Jekelszik: *Ukrajna története. Egy modern nemzet születése*. Budapest, Kairosz, 2014. 106.

A Hucul Köztársaság exponensei és a galíciai politikusok közötti kapcsolattartás folyamatos volt. A hucul küldöttek 1919 első napjaitól rendszeresen utaztak Sztanyiszlavba, ahol beszámoltak helyzetükről, és iránymutatást kértek. A Klocsurak vezette küldöttség tárgyalásokat folytatott Jevhen Petruseviccsel, a Nyugat-Ukrán Népköztársaság elnökével, és Dmitro Vitovszkijjal, az Ukrán Galíciai Hadsereg főparancsnokával, akik támogatásukról biztosították a körösmezei huculokat. Ez leginkább a felkelés fegyveres megsegítésében nyilvánult meg.

Az 1918. december 29-i minisztertanácsi ülésen Károlyi Mihály magyar miniszterelnök arról számolt be, hogy az ukrán delegáció tájékoztatása szerint Czernowitznál román katonaság gyülekezik, amelynek célja „az észak-keleti rutén részek” elfoglalása. Az ukránok ugyanakkor azt javasolták, hogy inkább ők szállnák meg a területet, hovatartozását egy majdani népszavazástól téve függővé. Károlyi későbbre ígérte a választ, hangsúlyozva, hogy „a magyar kormány minden megszállás ellen egyformán óvást emelne”.¹¹⁸ 1919 januárjában az Ukrán Galíciai Hadsereg mégis megpróbálkozott az offenzívával. Az ukránok egy páncélvonata különösebb ellenállás nélkül egészen az Ung megyei Csapig eljutott, Munkácson még néhány épület ukrán fellobogózására is volt idejük.¹¹⁹ Végül Szolyván a helyi főszolgabíró és Kutkafalvy Miklós, Bereg megye kormánybiztos-főispánja szervezésének köszönhetően lefegyverezték őket, ugyanakkor lehetővé tették, hogy visszavonuljanak a Kárpátokon túlra.¹²⁰ Az újabb ukrán térfoglalási kísérleteket a csehszlovák hadsereg Ung megyébe érkezése akadályozta meg, s az ukrán hadvezetés már nem kívánta kockáztatni csapatai szétforgácsolását.¹²¹

Szorult helyzetében a galíciai ukrán állam egyre inkább csak a szintén szorongatott Dnyeper menti Ukrán Népköztársaság szövetségére számíthatott. Az egyesülés aktusa 1919. január 22-én megtörtént.¹²² Előző nap, január 21-én a Hucul Néptanács küldöttsége is részt vett azon a huszti kongresszuson, amelynek résztvevői megszavazták Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ung, Zemplén, Sáros, Szepes és Abauj-Torna vármegyék ruszinjainak egyesítését Nagy Ukrajna ruszin-ukrán lakosságával.¹²³ A vajúdo ukrán állam azonban nem volt képes ténylegesen is a fennhatósága alá vonni ezeket a régiókat, sőt az ukrán hadseregek által felügyelt terület hétről hétre zsugorodott. A galíciai részt 1919 nyarán szállta meg Lengyelország. Az ukrán

¹¹⁸ Vö.: Fedinec Csilla: A „leggyengébb fél”. In Gyarmati György – Lengvári István – Pók Attila – Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Budapest, Kronosz, 2013. 312.

¹¹⁹ Олександр Пагіря: ЗУНР і національно-визвольний рух на Закарпатті у 1918–1919 рр. *Історична Правда*, 2 листопада 2018.

¹²⁰ Az ukránok kiszorítása Bereg megyéből. *Magyarország*, 1919. január 22. 2.

¹²¹ Пагіря (2018): i. m.

¹²² Валерій Смолій (ред.): *Нариси історії української революції 1917–1921 років*. Кн. 2. Київ, Наукова думка, 2012. 187.

¹²³ Михайло Болдижар: *Закарпаття між світовими війнами. Факти, події, люди, оцінки*. Ужгород, Міська друк., 2001. 13–40.

kormány 1920-ban emigrációba kényszerült, létezésének pedig formálisan a bolsevik–lengyel (vagy szovjet–lengyel) háborút lezáró 1921. március 18-i rigai békeszerződés vetett véget.¹²⁴

A Magyar Népköztársaság és a galíciai ukrán állam kapcsolatáról több forrás is tanúskodik. Budapesten a Nyugat-Ukrán Népköztársaságot 1918 novemberétől a Monarchia egy volt tisztje, Jaroszlav Biberovics képviselte. A katonából lett diplomata elsődleges feladata az volt, hogy biztosítsa a kereskedelem zavartalan működését Ausztria és a Nyugat-Ukrán Népköztársaság között Magyarországon keresztül.¹²⁵ 1919. január 23-án, tíz nappal azután, hogy a csehszlovák hadsereg megszállta Ung megyét, és két nappal azután, hogy Bereg megyéből kiszorították az ukrán katonákat, Huszton pedig összeült az említett kongresszus, a magyar minisztertanács megszavazta, hogy kőolajért cserébe biztosítsanak a nyugat-ukránoknak három vagonnyi muníciót.¹²⁶

1919 januárjának végén a Magyar Népköztársaság akkreditálta az immár egyesült Ukrán Népköztársaság rendkívüli diplomáciai misszióját Budapesten. A küldöttséget egy fiatal diplomata, Mikola Galagan vezette.¹²⁷ Miután megérkezett a magyar fővárosba, az ukrán diplomatának hamarosan lehetősége nyílt tárgyalni Károlyi Mihállyal, aki akkor már elnökként állt a népköztársaság élén. Tárgyalásuk során több kérdést is érintettek, amelyek között Károlyi felvetette, hogy az Ukrán Népköztársaságnak le kellene mondania a ruszinok lakta magyar vármegyékre vonatkozó igényéről. Galagan erre azt válaszolta, hogy az északkeleti vármegyék lakosságának a wilsoni elvek szerint, népszavazással kell döntenie sorsáról.¹²⁸ 1919 februárjának utolsó napján a magyar kereskedelemügyi miniszter az ukránokkal történt tárgyalásairól tájékoztatta a magyar kormányt. Elmondta, hogy a kereskedelmi szerződés megkötésének feltételéül azt szabta, hogy az ukránoknak nyilvánosan le kell mondanuiuk a ruszin területekre irányuló igényükről.¹²⁹ Az ukrán küldött válasza az volt, hogy hajlandó bizalmas, nyilvánosságra nem hozható megegyezésre a köztársasági elnökkel. Arról nem tudunk, hogy sor került-e erre a tárgyalásra, arra viszont rá-

¹²⁴ Vö.: Jerzy Borzęcki: *The Soviet-Polish Peace of 1921 and the Creation of Interwar Europe*. New Haven – London, Yale University Press, 2008.

¹²⁵ Повнова́сть державного секретаріату сотникові Ярославу Біберовичу на ведення переговорів про вивезення папери з Угорщини до ЗУНР в обмін на нафту. In Олександр Карпенко (szerk.): *Західно-Українська Народна Республіка. 1919–1923*. Т. 5. Івано-Франківськ, Лілея-НВ, 2009. 71.

¹²⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest = MNL OL), K 27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1919. január 23. 19.

¹²⁷ Ірина Матяш – Юрій Мушка: Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині (1919–1924). *Український історичний журнал*, (2006), 1. 114.

¹²⁸ Uo. 116–117.

¹²⁹ MNL OL, K 27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1919. február 28. 6–7.

bukkantunk a márciusi galíciai sajtóban, hogy ratifikálva lett a magyar és az ukrán fél között megkötött kereskedelmi szerződés.¹³⁰

A kérészállam emlékezete

1896-ban Kőrösmező a magyar millenniumi ünnepségek egyik helyszíne volt, amikor is a községháza előtt 2,5 méter magas, szürke márvány emlékoszlopot állítottak fel, „Hazánk ezeréves fennállásának emlékére 896–1896” felirattal.¹³¹ A huculok 1918 végén a magyar millenniumi emlékműbe belevesték a Hucul Néptanács megalakulásának dátumát, és egy sort a 19. századi ukrán nemzeti költő, Tarasz Sevcsenko *Kaukázus* (1845) című, a mai napig gyakorta idézett költeményéből:¹³² „Harcoljatok – győzni fogtok!”¹³³ Az emlékoszlop azonban ma már nem áll.

Érdekes eseményről tudósított például a Budapesten megjelenő *Görög Katolikus Szemle* 1930-ban:

„Huculszká Ukrajná. A Rutén Terület számtalan nevének lajstroma újabban eggyel szaporodott: Hucul Ukrajnának nevezte el valami nekivadított ukránon. A vereckei szoros határoszlopán a Csehszlovák Köztársaság jelzést fekete festékekkel bemázolta s ezt az új nevet írta fölibe. Hát hiszen, a hegyeken túl csakugyan huculok laknak s innen is, ha nem is épen szorosan a határ mentén.”¹³⁴

A határkövet még a Monarchia időszakában, 1881-ben állították fel, amit 1896-ban gránitobeliszkre cseréltek, a tudósításban erről az obeliszkről lehet szó. Ma már ez sem létezik, a helyén a 2008-ban felavatott honfoglalási emlékmű áll.¹³⁵

A revízió éveiben, de különösen Kárpátalja szovjet fennhatósága idején a Hucul Köztársaság – és Kárpáti Ukrajna – témája tabunak számított. Annál nagyobb lendületet vett a kérdés beemelése az ukrán történelmi kánonba az 1980-as évek végétől. A mainstream történetírásba példátlan módon beleszólt a politika is.

¹³⁰ Повідомлення газети Нове Життя про ратифікацію торговельної угоди ЗУНР і Угорщини. In Олександр Карпенко (ред.): *Західно-Українська Народна Республіка. 1919–1923*. Т. 5. Івано-Франківськ, Лілея-НВ, 2009. 142.

¹³¹ P. Punykó Mária: A vallás szerepe az anyanyelv megőrzésében a szórványban, Kőrösmezőn élő magyarok között. In S. Lackovits Emőke – Mészáros Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 6. II. kötet. Veszprém, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 2004. 373.

¹³² Клочурак (1978): i. m. 165–166.

¹³³ Saját fordítás. Az eredeti verssor: „Борітеся – поборете”. Weöres Sándor közismert fordítása nem adja vissza az eredeti jelentést: „Harcoljatok! Aki harcol / Jutalmát megkapja.” Vö.: Tarasz Sevcsenko: *A Kobzos*. Budapest, Európa, 1961. 135–140. Pontosabb Vera Rich angol fordítása: „[Struggle on – and be triumphant!](#)” Poem of Taras Shevchenko, „The Caucasus”. Translated from Ukrainian by Vera Rich.

¹³⁴ Onnan-túlról. *Görög Katolikus Szemle*, 1930. június 29. 3.

¹³⁵ Túri László: A vereckei honfoglalási emlékmű „mitológiájának” kialakulása és újraértelmezése mélyinterjúk tükrében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 15. (2013), 1. 87–99.

Míg magyar szempontból a Hucul Köztársaság elsősorban „történelmi érdekesség”, amely a korabeli kérészállamok hagyományának sem lett része, addig a mai Ukrajnában szorosan illeszkedik az állami szuverenitás történelmi előképeinek kánonjába. A kétféle olvasatban elválik egymástól a lokális, regionális történelem és a birodalmi történelem. Az utóbbinak elsődleges célja a legitimálás, az egyes történetekből és helyszínekből levonható tanulságok felhasználása a hatalmi struktúrák újratervezéséhez. A térbeli sajátosságok háttérbe szorítása az intézményes, nemzeti mesternarratíva létrehozását segíti elő – ebbe illeszkedik, hogy a mai Ukrajna független államisége előképeinek tekinti a Hucul Köztársaságot (és Kárpáti Ukrajnát is). Bár az 1996-ban elfogadott, máig hatályos Alkotmány preambuluma nem kerültek bele történelmi utalások, ellentétben például a magyar Alaptörvénnyel, ezt a tényt – belpolitikai vitákat kiváltó módon – 2015-ben a „kommunizmustalanító csomagnak” nevezett jogszabályok egyikébe belefoglalta az ukrán parlament, ezzel igyekezve megfellebbezhetetlenné tenni a kanonizált narratívát. „A 20. században Ukrajna függetlenségéért folyó harcok résztvevőinek jogi státuszáról és emlékének tiszteletéről” című jogszabály legitim elődökként ismeri el a 20. század első felének egyes időszakában regnáló, az ukrán függetlenség eszméjét vállaló államalakulatokat, köztük az Ukrajn Népköztársaságot, a Nyugat-Ukrajn Népköztársaságot, a Hucul Köztársaságot és Kárpáti Ukrajnát is, valamint ezen államalakulatok összes polgári intézményét, valamint katonai és paramilitáris szervezeteit. A törvény szerint a nemzeti eszme szolgálata felülír minden egyéb körülményt.¹³⁶

A Hucul Köztársaságot őrzi a társadalmi emlékezet is. Napjainkban a Kőrösmezőre látogató utazót a település határában egy feltűnő tábla fogadja. A tábla jobb oldalán egy ukrán nemzeti lobogóval keretezett, hucul népviseletbe öltözött férfi rajzos alakja látható, bal oldalán pedig a következő felirat olvasható (ukrán nyelven): „Üdvözljük Kőrösmezőn, a Hucul Köztársaság fővárosában.”¹³⁷ A településen megtalálható Sztepan Klocsurak 2011-ben felavatott szobra is.¹³⁸ Az sem szokatlan Kárpátalján, hogy a település akár egy magyar keresztretjvényben szerepeljen a következő formában: „Kárpátalja hucul fővárosa.”¹³⁹ Míg a szobrot a politikai környezet termékének is lehet tekinteni, azt már kevésbé, hogy a kőrösmezei futballpálya palánkjára is a Hucul Köztársaság felirat van felfestve,¹⁴⁰ a helyi emberek pedig valóban büszkéek arra, hogy az egykori köztársaság fővárosában élnek. Itt különösen erős a lokális hazafiság érzése, amit egy újságcikk épp a Hucul Köztársaság kapcsán így fogalmazott meg: „A történelmi emlékezet manapság trendi [...]”¹⁴¹

¹³⁶ Fedinec Csilla – Cserniczkó István: Az Ukrajnából száműzött Lenin. Európai út a kommunizmus öröksége nélkül? *Regio*, 24. (2016), 1. 73–124.

¹³⁷ Lásd erről a fotót: [30d4ed04bb0965f.JPG](https://www.ua-football.com/30d4ed04bb0965f.JPG) (467×350) (ua-football.com)

¹³⁸ [Президенту Гуцульської республіки встановили пам'ятник у рідному селі](#) (Фото).

¹³⁹ *Kárpáti Igaz Szó*, 2005. november 24. 11.

¹⁴⁰ [Мисливці за стадіонами знову на Закарпатті: ФСК «Говерла»](#) (Ясіня).

¹⁴¹ Олександр Масляник: Гуцульське повстання. *Zik.ua*, 10 січня 2019.

Felhasznált irodalom

- A jáászóvári premontrei kanonok kassai főgimnáziumának értesítője az 1914–1915. iskolai évről.* Kassa, (k. n.), 1915.
- A máramarosszigeti kir. kath. főgimnázium értesítője az 1913–14. tanévről.* Máramarossziget, (k. n.), 1914.
- A máramarosszigeti református lyceum, jogakadémia, főgimnázium és internátus értesítője az 1917–1918. tanévről.* Máramarossziget, (k. n.), 1918.
- A máramarosszigeti református lyceum, jogakadémia, főgimnázium és internátus értesítője az 1918–1919. tanévről.* Máramarossziget, (k. n.), 1919.
- Az ungvári kir. kath. főgimnázium értesítője az 1906–1907. iskolai évről.* Ungvár, (k. n.), 1907.
- Beluszky Pál: A modernizáció területi differenciái a századelő Magyarorszáján. In Pásztor Cecília (szerk.): „...Ahol a határ elvált”: Trianon és következményei a Kárpát-medencében. Balassagyarmat–Várpalota, Nógrád M. Lvt. – Szinbád Kht., 2002. 6–46.
- Borzęcki, Jerzy: *The Soviet-Polish Peace of 1921 and the Creation of Interwar Europe.* New Haven – London, Yale University Press, 2008.
- Böhler, Jochen: *Civil War of Central Europe, 1918–1921. The Reconstruction of Poland.* Oxford, Oxford University Press, 2018.
- Bökényi Dániel: Bírálat. *Hivatalos Közlöny*, 26. (1918), 28. 622.
- Brenton, Tony (szerk.): *Historically Inevitable? Turning Points of the Russian Revolution.* London, Profile Books, 2016.
- Cieger András: A Bereg megyei politikai elit a dualizmus időszakában. In Nagy Ferenc (szerk.): *Levéltári Évkönyv XII.* Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 1997. 213–228.
- Fedinec Csilla: A „leggyengébb fél”. In Gyarmati György – Lengvári István – Pók Attila – Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben.* Budapest, Kronosz, 2013. 308–315.
- Fedinec Csilla – Csernicskó István: Az Ukrajnából száműzött Lenin. Európai út a kommunizmus öröksége nélkül? *Regio*, 24. (2016), 1. 73–124.
- Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály: *A független Ukrajna: államépítés, alkotmányozás és elszüllyesztett kincsek.* Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Kalligram, 2016.
- Figlus, Tomasz: Past and Present of Hutsulshchyna as the Carpathian Borderland Region. Remarks on Changes of Spatial Structures, Ethno-Cultural Specificity and Heritage. *Region and Regionalism*, 9. (2009). 143–159.
- Fogarassy László: Az ismeretlen Székely Hadosztály. Adatok Tiszántúl és Erdély hadtörténetéhez az 1918/1919. évi forradalmi időszakban a román általános támadásig. In Dankó Imre (szerk.): *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1971.* Debrecen, Déri Múzeum, 1972. 225–252.
- Geifman, Anna: *Thou Shalt Kill: Revolutionary Terrorism in Russia, 1894–1917.* Princeton, Cambridge University Press, 1993.
- Gerwarth, Robert: *The Vanquished. Why the First World War Failed to End?* New York, Farrar, Straus and Giroux, 2016.
- Hatos Pál: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története.* Budapest, Jaffa, 2018.
- Himka, John-Paul: The Basic Historical Identity Formations in Ukraine: A Typology. *Harvard Ukrainian Studies*, 28. (2006), 1–4. 483–500.
- Jekelsik, Szerhij: *Ukrajna története. Egy modern nemzet születése.* Budapest, Kairosz, 2014.
- Kiss Noémi: Csernovic. *Magyar Lettre Internationale*, (2005), 58. 39–42.
- Kuděj, Zdeněk Matěj: *Horalská republika: román z Podkarpatské Rusi.* Praha, Sfinx, 1933.

- Magocsi, Paul Robert: 'The Fourth Rus': A New Reality in a New Europe. *Journal of Ukrainian Studies*, 35–36. (2010–2011). 167–177.
- Magocsi, Paul Robert: *With Their Backs to the Mountains: A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*. Budapest, Central European University Press, 2015.
- Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920*. Budapest, Kossuth, 1984.
- P. Punykó Mária: A vallás szerepe az anyanyelv megőrzésében a szórványban, Kőrösmezőn élő magyarok között. In S. Lackovits Emőke – Mészáros Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 6. II. kötet. Veszprém, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 2004. 373–379.
- Sevcenko, Tarasz: *A Kobzos*. Budapest, Európa, 1961.
- Szakál Imre: „Rend, fegyelem, összetartás, s nem lesz panasz többé a Kárpátok bércei között”. *Iratok Ruszka Krajna történetéhez (1918–1919)*. Beregszász–Ungvár, RIK-U, 2018.
- Szakál Imre: Stefán Ágoston és az első világháborút követő hatalomváltás Északkelet-Magyarországon. In Lengvári István – Pilkhoffer Mónika – Vonyó József (szerk.): *Az ember helye – a hely embere. Emberközpontú történetírás – helytörténeti kutatás*. Pécs, Kronosz, 2019. 598–618.
- Szarvady Kálmán lapszerkesztő jelentése ismeretlen címzettnek a ruszin lakosság körében uralkodó hangulatról [1918 vége]. In Fedinec Csilla – Szakál Imre – Csernicskó István: *A magyarországi ruszinok és ukránok*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2020. 167–185.
- Szulincsák László: *Mikor történt a Kárpátalji rutének betelepülése hazánkba?* Ungvár, Unio, 1918.
- Túri László: A vereckei honfoglalási emlékmű „mitológiájának” kialakulása és újraértelmezése mély-interjúk tükrében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 15. (2013), 1. 87–99.
- Várady Gábor: Máramaros megye. In *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen*. XVIII. kötet. Budapest, M. Kir. Államny., 1900.
- Vidnyánszky István: Önrendelkezési elvek és Kárpátalja állami hovatartozásának kérdése (1918–1919). In Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest, Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2010. 39–44.
- Августин Штефан: Українське військо в Закарпатті. *Вісті Комбатанта*, 3 березня 2009.
- Балушок, Василь: Як русини стали українцями (трансформація української етності в XIX–XX століттях). *Матеріали до української етнології: науковий щорічник*, (2014), 13. 52–58.
- Болдижар, Михайло: *Закарпаття між світовими війнами. Факти, події, люди, оцінки*. Ужгород, Міська друк., 2001.
- Вегеш, Микола: *Карпатська Україна на шляху державотворення*. Ужгород, Карпати, 2009.
- Гренджа-Донський, Василь: *Назустріч волі. Збірник оповідань з часів революції 1918-19 рр. та інші*. Ужгород, Уніо, 1930.
- Карпенко, Олександр (ред.): *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали*. Т. 1–5. Івано-Франківськ, Лілея-НВ, 2001.
- Климпуш Дмитро Іванович. (Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Ф. Потушняка: Видатні закарпатці.) Online: www.biblioteka.uz.ua/zak/show.php?showFull=230
- Клочурак, Степан: *До волі: спомини*. Нью-Йорк, Карпатський Союз, 1978.
- Королько, Андрій – Павлючок, Ярослав: *Гуцульська Республіка 1918–1919 рр. До питання організації „січневого зриву” і становлення української влади на Закарпатській Гуцульщині*. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*, 17. (2010). 17–25.
- Магочій, Павло-Роберт: *Україна: Історія її земель та народів*. Ужгород, Вид-во В. Падяка, 2012.
- Масляник, Олександр: *Гуцульське повстання*. *Zik.ua*, 10 січня 2019.

- Матяш, Ірина – Мушка, Юрій: Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині (1919–1924). *Український історичний журнал*, (2006), 1. 112–131.
- Мушинка, Микола: Взаємини Гуцульської Республіки із Західноукраїнською Народною Республікою. *Галичина*, (2019), 32. 104–112.
- Мушинка, Микола: *Лицар волі: документальна повість*. Ужгород, Полічка «Карпатського краю», 1995.
- Пагіря, Олександр: ЗУНР і національно-визвольний рух на Закарпатті у 1918–1919 рр. *Історична Правда*, 2 листопада 2018.
- Повідомлення газети Нове Життя про ратифікацію торговельної угоди ЗУНР і Угорщини. In Олександр Карпенко (ред.): *Західно-Українська Народна Республіка. 1919–1923*. Т. 5. Івано-Франківськ, Лілея-НВ, 2009. 142.
- Повновасть державного секретаріату сотників Ярославу Біберовичу на ведення переговорів про вивезення паперу з Угорщини до ЗУНР в обмін на нафту. In Олександр Карпенко (ред.): *Західно-Українська Народна Республіка. 1919–1923*. Т. 5. Івано-Франківськ, Лілея-НВ, 2009. 71.
- Самчук, Улас: *Гори говорять!* Чернівці, Накладом авт., 1934.
- Смолій, Валерій (ред.): *Нариси історії української революції 1917–1921 років*. Кн. 2. Київ, Наукова думка, 2012.
- Тимчасовий основний закон про державну самостійність Західно-Української Народної Республіки. In Олександр Карпенко (ред.): *Західно-Українська Народна Республіка. 1919–1923*. Т. 2. Івано-Франківськ, Сіверсія, 2001. 5.
- Яворенко, Марія: *Слідами Гуцульської Республіки*. 7 листопада 2018. Online: http://rakhivcrb.blogspot.com/2018/11/blog-post_7.html
- Ярославин, Сидір [Ісидор Сохоцький]: *Визвольна боротьба на західноукраїнських землях*. Філадельфія, Накладом гуртка прихильників, 1956.

Levéltári források

- KTÁL Fond 14, Beregszászi Zsupáni Hivatal iratai 1919–1926.
- KTÁL Fond 59, Ruszka Krajna kormányzóságának iratai 1918–1919.
- KTÁL Fond 151, Munkácsi Görögkatolikus Püspökség iratai 1646–1948.
- MNL OL K 27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1919.

Hírlapok

- A rutének ragaszkodnak Magyarországhoz. *Közvéltársasági Újság*, 1918. december 11.
- A szerbek és csehek térfoglalása. *Világ*, 1918. november 10.
- A vasúti forgalom korlátozása. *Pesti Hírlap*, 1918. december 6.
- Az Ukrán Nemzeti Tanáccsal tárgyal a Magyar Nemzeti Tanács. *Az Est*, 1918. november 15.
- Az ukránok kiszorítása Beregmegyéből. *Magyarország*, 1919. január 22.
- Debrecen tárgyalása az ukrán nemzeti tanáccsal. *Az Est*, 1918. november 10.
- Hírek: Az ukránok garázdálkodása Máramarosban. *Az Est*, 1918. november 17.
- Közigazdaság: Rutén olajközpont Budapesten. *Budapesti Hírlap*, 1919. január 19.
- Malý, Václav: Huculska republika. *Právo lidu*, 25. ledna 1937. – 18. února 1937.
- Napi hírek: Változások a debreceni személyvonat menetrendjében. *Budapest*, 1918. július 20.

Onnan-túlról. *Görög Katolikus Szemle*, 1930. június 29.
Pécsi Albert: Összeköttetésünk Oroszországgal. *Előre*, 1918. május 31.
Ruthének, tótok. *Az Ujság*, 1918. november 10.
Ukránok garázdálkodása Kőrösmezőn. *Az Est*, 1919. február 6.

The Hutsul Republic – History and Memory

The Hungarian state, defeated and impaired after World War I, could hardly enforce its authority on the peripheral regions of the country. National councils established during the breakdown declared their political programs. At the same time, they tried to fill in the vacancies of the receding state power. Far from Budapest, in Yasinia, this situation manifested in the proclamation of the Hutsul Republic. The present paper focuses on the history of the few months of the Republic, snagged between the collapsing Hungarian state and the emerging Ukrainian statehood, and its rich historical memory.

IV. Viszály a vesztesek között.

Kérészállamok Nyugat-Magyarország területén

Az Ausztria és Magyarország közötti határt képező Lajta Királyhidánál (1907)

Forrás: Fortepan / Magyar Földrajzi Múzeum / Erdélyi Mór cége